

spolků a organizací (Anthropictures, – jedna ze spolupořádajících organizací nebo SPOT – Centrum pro společenské otázky). Vzhledem k tomuto historickému vývoji, tlaku na další prekarizaci sociálněvědního poznání ze strany zastánců a zastánkyň neoliberální akademie a vzhledem ke stále naléhavějším úkolům, které konference správně identifikovala, mj. v oblastech klimatu, bydlení či práv žen, je evidentní, že podobné otázky bychom si měli pokládat častěji a odpovědi hledat s větší kreativitou i urgencí než doposud. Konference „Why The World Needs Anthropologists“ tak přes své nejasné zaměření představovala velmi potřebný prostor pro diskusi, již mají akademické konference spíše tendenci opomíjet.

30 let Gender Studies – odkud jsme vyšli a kam míříme¹

Helena Skálová

Nezisková organizace Gender Studies slaví neuvěřitelných 30 let fungování. Je to příležitost k ohlédnutí a zamyšlení nad tím, co se v průběhu tak dlouhé doby v české společnosti z hlediska genderové perspektivy změnilo, neboť nemalá část impulsů a návrhů vztahujících se k postavení žen a mužů vzešla z tohoto „hnízda“.

Dnešní mladí lidé nezažili dobu, kdy se k oslovení žen i mužů používalo výhradně generické maskulinum, kdy pracovní inzeráty zněly běžně v duchu „hledáme na pozici sekretářky mladou pohlednou ženu“, kdy domácí násilí bylo chápáno jako fenomén u nás neexistující a importovaný ze zahraničí, podobně jako názor, že ženy patří do politiky nebo dokonce do vedení podniků a firem. Posun v myšlení společnosti se neděje sám o sobě, vždy za ním stojí dlouhodobé a systematické úsilí konkrétních osob. Nebýt osobního nasazení žen, které od 90. let věnovaly tématům genderových studií spousty času a sil, byla by česká společnost možná ještě mnohem konzervativnější, než je dnes, a dnešní feministky by neměly na co navázat.

Trendem počátku 90. let byla do jisté míry snaha o návrat k poměrům za první Československé republiky. Mnozí politici tehdy prohlašovali, že ženy se konečně mohou vrátit tam, kam patří – k rodině, péči o děti a domácnost, protože jejich přirozenou rolí je muže podporovat a být ochránkyní rodinného krbu. Těch, kterých se to týkalo, se nikdo neptal. Ale hned z prvních sociologických šetření vyšlo najevo, že o takový model stojí jen minimální počet českých žen (které už tehdy byly vzdělanější než

¹ Úvodní text Pavly Frýdlové, shrnutí Kateřiny Jonášové a kapitolu Historie Gender Studies z publikace *Hnízdo feminismu. 30 let Gender Studies* krátila a upravila Helena Skálová.

muži), nehledě na to, že tento model byl a je i z ekonomického hlediska příjmů české rodiny nereálný. Ačkoliv jsme za železnou oponou nebyli příliš ve styku s myšlenkovými a společenskými proudy na Západě, nebylo těžké brzy zjistit, že realita se tam takové představě rodiny (známé hlavně z amerických seriálů) na hony vzdálila. Neznali jsme většinu diskuzí, které na Západě v tomto směru v průběhu minulých desetiletí proběhly, potřebovali jsme se v tomto ohledu vzdělat, číst, studovat a diskutovat.

V bytě Jiřiny Šiklové se začala scházet skupina žen nejrůznějších humanitních oborů (sociologie, filozofie, psychologie, historie, publicistika, bohemistika, anglistika, právo, knihovnictví ad.) a diskutovat mezi sebou, ale i s ženami ze zahraničí, zejména z USA, které k nám v té době přijížděly na kratší i delší pobyty, zvědavé na podobu emancipace u nás. V diskuzích s nimi získávala řada témat a pojmů, které jsme předtím příliš nevnímali, najednou nové obrysy i významy. Recipročně se ale i ženy ze Západu učily od nás.

V listopadu 1991 vzniklo Centrum pro gender studies, rychle se rozrůstala knihovna, z počátku především z darů amerických univerzit. Stejně rychle se rozšiřoval okruh zájemkyň o feminismus a genderová studia. Získané informace a vědomosti jsme předávali dál, formou diskuzních večerů, konferencí a prvních mediálních výstupů, což představovalo i řádný kus odvahy, hlásit se k feminizmu znamenalo často výsměch a pohrdání. Z naší aktivistické přednáškové činnosti časem vykrytalizoval studijní obor (nejprve na Karlově univerzitě, později i na Masarykově univerzitě), vznikaly další neziskové organizace, zabývající se specificky některým z témat spojených se zkušeností žen. Důležité bylo síťování s podobnými ženskými organizacemi a centry, zejména v těch zemích, které jako my neměly v období socialismu možnost se něco o feminizmu či feminismech dovědět.

Tato setkání nám umožnila organizace Frauen-Anstiftung a po jejím sloučení s ostatními nadacemi německých Zelených pak Heinrich Böll Stiftung (dále HBS), organizace, která se na víc než deset let stala hlavním partnerem Gender Studies (dále GS). Její finanční podpora umožnila profesionalizaci GS, rozšiřování odborné knihovny, organizování seminářů, přednášek, konferencí i první publikace. Podpora HBS nebyla zdaleka jen finanční, ale především metodická. Učili jsme se diskutovat, argumentovat, veřejně vystupovat a všechny návrhy naší činnosti (i té mezinárodní, společné především se Slovenkami a Polkami) se řešily výsostně na partnerské úrovni. V tomto smyslu má HBS a její pracovnice a pracovníci v Praze nemalou zásluhu na rozvoji genderové problematiky v české společnosti.

Při pořádání archivu GS, které nám zabralo téměř dva poslední roky, jsme narazily na množství dobových materiálů: pozvánek, programů, dopisů, proklamací, návrhů aktivit, zápisů ze schůzek a jednání. Jen dopisy a faxy (v 90. letech se především faxovalo) Jiřiny Šiklové určené nadační či správní radě nebo zaměstnankyním GS by vydaly na samostatnou publikaci. Psala odevšad, kde se v té době ocitla, předávala informa-

ce, poznámkovala, úkolovala, iniciovala, mentorovala, uměla poděkovat i vynadat.

I když ze zkušenosti z desítek orálně-historických a biografických rozhovorů víme, že ženy na rozdíl od mužů většinou nemají potřebu vyzdvihovat důležitost toho, čemu se věnují, při rekapitulaci 30leté historie Gender Studies jsme si tuto skutečnost uvědomili mnohem silněji. Na nějaké schraňování či archivování svých aktivit ženy ani nemyslí, vždycky jsou nějaké úkoly důležitější, je třeba jít dál. Paměť se pomalu ztrácí, překryta množstvím dalších událostí a aktivit, a vzpomínky jsou nepřesné, nejen co se týče konkrétních let, kdy se co odehrálo, ale i s ohledem na důležitost té které akce v době jejího vzniku. Rekonstruovat všechny aktivity, vybavit si jména, jednotlivé události a jejich průběh či návaznost je po několika desetiletích více než obtížné. Jenže pak není na co navázat a každá generace jako kdyby začínala znovu. Připomeňme na tomto místě přetrženou kontinuitu s českým předválečným ženským hnutím! Proto jsou tolik důležité vzpomínky a názory přímých akterek jednotlivých etap činnosti Gender Studies i shrnutí vývoje jejich práce v čase, které na tomto místě (ve velmi zhuštěné formě) předkládáme:

Začátky a první fáze 1991–1996

Neziskovou organizaci Gender Studies zakládá skupina žen v listopadu 1991 v bytě socioložky Jiřiny Šiklové v Klimentské ulici nejdříve jako tzv. Curriculum centrum. Impulsem pro založení centra se stane setkání žen ze střední a východní Evropy a Američanek v Dubrovniku v létě 1991 a konference Ženy v měnící se Evropě v Dánsku, kde Jiřina Šiklová s Ann Snitow, členkou Network of East West Women, dohodnou neformální podporu založení centra genderových studií v Praze. V Klimentské díky tomu začíná vznikat unikátní sbírka feministické literatury, v počátcích především ze zahraničních darů.

Druhá fáze 1997–2000

GS sídlí v Národním domě na Smíchově. Odborné přednášky se stávají součástí univerzitních struktur; organizace posouvá své aktivity směrem k informační a dokumentační činnosti. Přednáškovou činnost zaměřuje na širší publikum, díky kontinuální práci s médii zasahuje širší veřejnost. V roce 1998 dochází podle nového zákona k přeregistraci a GS se stává obecně prospěšnou společností, oficiální název je dodnes Gender Studies, o. p. s.

Třetí fáze 2001–2004

V listopadu 2001 přesídluje GS do nových, větších a veřejnosti lépe přístupných prostor. Gorazdova 20 v Praze 2 bude naším působištěm na dalších 12 let. Zástupkyně GS se v tomto období stávají členkami vládních poradních orgánů: Michaela Marksová Tomínová vstupuje do Rady vlády pro rovné příležitosti žen a mužů, Rady vlády pro trvale

udržitelný rozvoj, Výboru pro vztahy s EU a Rady vlády pro neziskové organizace. Spolu s Lenkou Simerskou jsou přizvány Ministerstvem financí ke spolupráci na přípravě metodologické brožury o genderovém rozpočtování. Alena Králíková se stává členkou pracovní skupiny při Ministerstvu vnitra, která vyvíjí program internetového vzdělávání o genderové rovnosti pro úřednice a úředníky na vládní, krajské a místní úrovni.

Čtvrtá fáze 2005–2008

Vstupem České republiky do Evropské unie končí etapa kontinuální finanční podpory Nadace Heinricha Bölla, přesto se daří získat prostředky na základní činnost GS z několika jiných zdrojů. Ačkoliv GS poskytuje informace a služby veřejné a státní správě, od českého státu organizace nadále žádnou významnější podporu nedostává.

Pátá fáze 2009–2012

Gender Studies rozvíjí svou orientaci na problematiku rovnosti žen a mužů na trhu práce včetně ne/rovného odměňování, intenzivně se věnuje sladování pracovního a osobního života, zejména v souvislosti se změnami ve společnosti. Na mateřskou/rodičovskou masivně odcházejí silné ročníky tzv. Husákových dětí, které mají zájem o rychlejší návrat na trh práce a plynulejší pokračování v kariéře, čelí však plným mateřským školám, nedostatku jeslí a minimálním možnostem pracovní flexibility.

Šestá fáze 2013–2016

GS pokračuje v zaměření na trh práce, novým centrem zájmu se stávají rovné příležitosti osob starších 50 let a pečujících. Pro tuto cílovou skupinu, ale i pro zaměstnavatele a úřady práce, pořádá GS vzdělávací semináře „Mezi péčí a prací: Rovné příležitosti žen a mužů ve věku 45+“ s cílem poskytnout praktické informace. I soutěž o ocenění Firma roku je zaměřena na podporu věkové diversity. Nadále se zabýváme genderovými audity v komerčních firmách, na úřadech veřejné správy, nově i na základních a středních školách.

Sedmá fáze 2017–2021

GS pokračuje ve většině dosavadních činností a rozvíjených témat, tj. služby knihovny a informačního centra, bezplatné právní poradenství, nediskriminace a diverzita na trhu práce, pracovní podmínky, rovné odměňování, sladování osobního, rodinného a pracovního života, rodinná a sociální politika, genderově nestereotypní volba povolání. Mění se ale celkový přístup k našim stěžejním tématům, tedy genderu a rovným příležitostem. Vydáváme se na cestu systematického genderového mainstreamingu, zaměřujeme se na zviditelňování genderových dimenzí v tématech, u kterých to na první pohled není zřejmé. A pokračujeme v mezinárodní spolupráci s úřady veřejné správy napříč Evropou.

Když je organizaci 30, prochází stejným mentálním vývojem, jakým procházejí jednotlivé ženy nebo muži ve stejném věku.

Když je vám 30:

1. Máte svůj názor a nebojíte se ho říct pěkně nahlas.
2. Máte už jasno v tom, jaká práce vás naplňuje, a máte za sebou dost pracovních zkušeností na to, abyste se rozhodla, kde a pro koho budete pracovat.
3. Některé sny už jste si splnila, některé na své splnění ještě čekají. Každopádně už víte, že sny se plní.
4. Máte svůj pevný okruh opravdových přátel, na které se můžete spolehnout.
5. Neřešíte pomluvy. Nehroutíte se z nich a víte, že pomluvy nevypovídají ani tak o vás, jako o tom, kdo je roznáší.
6. Máte slušnou sbírku kvalitních knih.
7. Máte za sebou nejrůznější experimenty.
8. Nebojíte se vystoupit z komfortní zóny. Je vám jasné, že pokud po něčem toužíte, musíte pro to i něco obětovat.
9. Víte, že vaše štěstí nezávisí na ostatních, ale jen a pouze na vás.
10. Umíte poradit mladším kolegyním, protože máte podobné situace už odžité.

Pro Gender Studies, nejdůležitější organizaci hájící ženská práva v novodobé historii České republiky, platí tento vcelku nenápadný seznam do puntíku. Organizace dozrála, má silné neotřesitelné kořeny, z jejího hnízda vylétla řada nepřehlédnutelných osobností, nápadů, zákonů, společenských inovací. Leč práce na poli, které pro Gender Studies v bytě Jiřiny Šiklové v Klimentské ulici v legendárních debatách vytyčily „matky zakladatelky“, ani po oněch neskutečně inspirativních a projekty nabitých třiceti letech zdaleka nekončí. Citlivost české společnosti vůči genderu a feministickým východiskům kolísá podle politicko-ekonomických priorit, my feministky máme často pocit, že se točíme v kruhu, že změny jsou příliš pomalé, stereotypy neprolomitelné. Chceme, aby společnost a politická reprezentace reagovaly a jednaly rychleji (třeba v oblasti stejného platu za stejnou práci), a z té ztuhlosti si často zoufáme. Na druhou stranu řada z nás svůj ideál svobodného ženského života složeného ze studií, vysněné práce, cestování, partnerství, společné péče o děti, občanské aktivity, finanční nezávislosti, radosti z tvoření, skutečně den za dnem žije. A to především díky tomu, že nám Gender Studies a další ženské organizace připravily půdu, pomáhaly definovat vize a překlápět je do žité skutečnosti.

Na tomto místě není možné postihnout celou bohatou historii Gender Studies, velmi výstižnou rekapitulaci i reflexí je však publikace *Hnízdo feminismu* editorek Pavly Frýdlové a Kateřiny Jonášové. Vznikla z iniciativy Pavly Frýdlové, která se před dvěma lety rozhodla utřídit a zpracovat archiv GS a přehledným zmapováním historie organizace umožnit novým feministickým generacím na ni navázat. Kniha je určena

nikoli výlučně, ale především mladým lidem, kteří už mnohé změny v genderové oblasti berou jako samozřejmost. Stěžejní část publikace tvoří rozhovory s deseti ženami, které buď stály u zrodu Gender Studies, nebo později tuto organizaci formovaly. Ptali jsme se na jejich rodinné zázemí, motivaci, profesní i osobnostní vývoj, na to, co jim z činnosti Gender Studies nejvíc utkvělo v paměti, jak hodnotí vývoj české společnosti v otázce genderu, co se podle jejich názoru podařilo, co méně. Skrze jejich vzpomínky vystupuje obraz naprosto jedinečné atmosféry, která Gender Studies vždy obklopovala a která přitahovala nezapomenutelné ženské osobnosti, rodila třesuté diskuse, hledala nová řešení a stála u zrodu tisíce větších i menších projektů, které proměňují svět k lepšímu. Mezi rozhovory najdete i jedno z posledních interview s Jiřinou Šiklovou, které vzniklo jen pár dní před jejím skolem. Kniha je do vyčerpání zásob k vyzvednutí v knihovně GS na Masarykově nábřeží 8, která do budoucna se souhlasem rodiny ponese jméno své zakladatelky. Přijďte si tedy pro publikaci Hnízdo feminismu do Knihovny Jiřiny Šiklové!

Literatura

Frýdlová, P., Jonášová, K. 2021. *Hnízdo feminismu. 30 let Gender Studies*. Praha: Gender Studies.